

כנפי יונה

וישמע יתרו

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל
עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם (שמות י"ח א')

הזהר מעלה קושי בהבנת הפסוק:

"וכי יתרו שמע וכל עלמא לא שמעו? והא כתיב (שמות טו יד): "שמעו עמים ירגזון"? אלא כל עלמא שמעו ולא אתברו, והאי שמע ואתבר ואתכפיא מקמיה דקודשא בריך הוא, ואתקרב לדחלתיה."

דברי הזהר הללו מובאים לעיתים קרובות באופן שגוי. מקובל לומר שאמנם העולם כולו שמע על הניסים שנעשו לכלל ישראל, אך יתרו היה היחידי שהיה מוכן לעשות מעשה ולהשתנות בעקבותם. לעומת את, פשטות כוונת דברי הזהר הם שיתרו שמע "ונשבר" - כלומר, הוא נכנע לפני הקב"ה והחליט להתקרב לעבודת ה'. האירועים אודותם שמע, עוררו אצלו הארה פנימית שהביאה אותו לעמוד בהכנעה גמורה לפניו ית'.

יש כאן הבנה אחרת בדברי הזהר ממה שמקובל לחשוב בעולם; יתרו לא נבחן ביחס לשאר העולם בכך שעשה מעשה בעקבות השמיעה, אלא עצם השמיעה שלו הייתה שונה שזו של שאר עולם. יתרו היה היחיד שהשמיעה הביאה אותו לראות את יד השם - עוד בטרם קם ועשה מעשה, ועוד נרחיב ביסוד זה לקמן בעז"ה.

קבלת השבת והשכינה כראוי

וַיֵּרָד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם וַיִּכְבְּסוּ שְׂמֹלֵתָם (שמות י"ט י"ד).

הרב מבריסק לומד מפרשה זו של קבלת התורה הלכות הקשורות לקבלת השבת, שגם היא מעין קבלת פני שכינה; ראשית, עלינו ללבוש בגדים נקיים ולבנים, כפי שאז היה עליהם חובה לכבס את בגדיהם. למראה החיצוני של האדם יש השפעה עמוקה על האופן בו הוא מרגיש ותופס את עצמו, ולכן ישנה חובה להתלבש בבגדים הטובים ביותר עבור השבת על מנת לפתח הלך הרוח מתאים עבור קבלת השבת. ואכן, הוא מביא את דברי הרמב"ם בנוגע למצוות כבוד שבת:

"איזהו כבוד זה שאמרו חכמים, שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת, ומתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך". (משנה תורה הלכות שבת, ל' ב')

מבואר ברמב"ם שעיקר מצוות כבוד שבת מתקיימת קודם השבת באמצעות שני סוגים שונים של מעשים: מצד אחד לאחר ההכנות היו החכמים יושבים בכבוד ראש וממתינים לשבת, ומאידך היו החכמים אומרים זה לזה: "בואו ונצא לקראת שבת המלך" - משמע שיש צורך לקום ולהקדים את פני השבת, ולא לשבת בשתיקה ולהמתין לבואה.

סיפור המובא בגמרא במסכת ברכות עשוי לשפוך קצת אור על דברי הרמב"ם:

"רב ששת סגי נהור הוה (רב ששת היה עיוור) הוּו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא (כולם יצאו לקבל את פני המלך) וקם אזל בהדיהו רב ששת (רב ששת הצטרף עמם) אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כנגי לייא אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך (אמר רב ששת אני אדע יותר ממך מתי יגיע המלך) חלף גונדא קמיינא כי קא אוושא (פלוגה ראשונה עברה ועוררה הרבה רעש) אמר ליה ההוא צדוקי אתא מלכא (אמר הצדוקי עתה מגיע המלך) אמר ליה רב ששת לא קאתי (רב ששת אמר שהמלך עדיין לא מגיע) חלף גונדא תניינא כי קא אוושא (עברה פלוגה שנייה ועוררה הרבה רעש) אמר ליה ההוא צדוקי השתא קא אתי מלכא (אמר הצדוקי עתה מגיע המלך) אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא (רב ששת אמר עדיין לא מגיע המלך) חליף תליתאי כי קא שתקא (הגיע הפלוגה השלישית בשקט) אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא (אמר רב ששת עתה יגיע המלך)". (ברכות נ"ח ע"א)

סיפור זה מדגיש את הנקודה שהקבלת פני המלך אינה יכולה להיעשות בבטא אחת, ללא הכנה מקדימה. לפני שהמלך מגיע מקדימים אותו מספר שיירות שנועדו להודיע על בואו ולאפשר לעם לחשוב לקראת מה הוא עומד ולקבל את פני המלך בצורה הראויה. זו היא משמעותה של ההמתנה בכבוד ראש קודם

השבת; קודם שנקבל את פני המלך מוטל עלינו לעצור ולחשוב: "מי הוא המלך? האם אני ראוי לברך אותו? מהי המטרה שלי בעולם הזה?"

זו הייתה גדולה של יתרו; הוא הבין שהמאורעות הגדולים שקדמו למתן תורה באו לבשר על דבר מה גדול הרבה יותר שעתיד להגיע, ובהתאם להכרה זו נכנע והכין את עצמו, כפי שנדרש משה רבנו ע"ה להכין את עצמו לפני שעלה לקבל את הלוחות השניים. זהו סוד הכנה נכונה, הן לפני קבלת התורה והן כאשר מתכוונים לקבל את שבת קודש.

ידוע כי הרב מבריסק היה נוהג לשבת על המרפסת שלו ברחוב פרס בירושלים לפני בשבת ולהביט אל השמש השוקעת על מנת לקיים באופן מושלם את דברי רמב"ם. מעניין לציין כי במפתח המצורף לרמב"ם במהדורת פרנקל ישנה רק התייחסות אחת לקטע הנ"ל בדברי הרמב"ם, והיא זו המפנה לחידושו של הרב מבריסק על הרמב"ם.

כנפי יונה

אהבת ה' ויראת ה'

3

וַיִּתְּנֵם לְבָנָיו בְּתַחֲתֵית הָהָר (שמות י"ט י"ז).

"ויתצבו בתחתית ההר - אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פ"ח ע"א).

הגמרא במסכת שבת דורשת מהמילים: "בתחתית ההר" שמתן תורה נעשה בכפייה ותחת איום. תוספות שם במקום כבר עומדים על שאלת נחיצותה של הכפייה; עם ישראל הלוא כבר קבלו על עצמם את התורה מרצונם, והקדימו "נעשה לנשמע". מדוע אפוא היה צורך בהפעלת אמצעי לחץ לאחר שעם ישראל קיבל את התורה מאהבה?

הגאון ר' יעקב קמינצקי מציע תירוץ לשאלת תוספות מתוך התבססות על דברי המשנה במסכת אבות האומרת:

"הוא היה אומר, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם". (אבות א' ג')

המשנה מציינת שעבודת השם צריכה להתבסס על שתי גישות שבמט ראשון נראות כסותרות: עבודה מאהבה - "שלא על מנת לקבל פרס" - ועבודה מיראה: "ויהי מורא שמים עליכם".

בדברי המשנה מבואר שאין די בקבלת עול מצוות באהבה. היראה חשובה גם במקום בו האהבה לא חסרה, וזאת על מנת ליצור איזון; האהבה אמנם מעניקה חשק לקיים את המצוות, אך חסרה לה תחושת המחוייבות. האדם עלול להרגיש שהתורה והמצוות תלויים אך ורק ברצונו האישי, ולהחמיץ את העובדה שהתורה מחייבת מצד עצמה.

ואכן, על דרך זו מתרץ המהר"ל את שאלת תוספות; אילו כלל ישראל היו מקבל את התורה מתוך אהבה בלבד הם היו עלולים לחשוב שהתורה הינה אופציונלית, ולא הכרח. קבלת התורה מתוך כפייה הדגישה את ההכרח שהתורה הינה חובה הכרחית, ושהעולם אינו יכול להתקיים אפילו רגע אחד בלעדיה.

אפשר ועניין זה מתבטא גם בכך שהקב"ה בחר להתגלות בהר סיני ב"אשו הגדולה" (דברים ד' ל"ו); מדת היראה מביאה לתחושת רתיעה ושמירת מרחק, כשם שמהאש יש לשמור על מרחק. מסיבה זו, מסביר הגאון ר' יצחק הוטנר מדוע כאשר המשנה באבות מדברת על יראת ה', היא משתמשת במונח: "מורא שמים", מבלי להזכיר את שם השם, ומתוך שימוש במושג: "שמים" המבטא ריחוק; כאשר מתייחסים ליראת ה' יש להקפיד לעשות צעד לאחור ולהימנע מלהזכיר את שם ה' בכלל, אלא להשתמש במקום זאת בביטוי: "שמים". רתיעה זו לכשעצמה הנה מעשה של ריחוק המכניס יראת כבוד ופחד.